

Introduktion til ulighed og social ulighed. Ulighedens mange ansigter, kapitel 1

Af Jakob Glenstrup Jensby og Peter Brøndum. I-BOG, FORLAGET COLUMBUS,

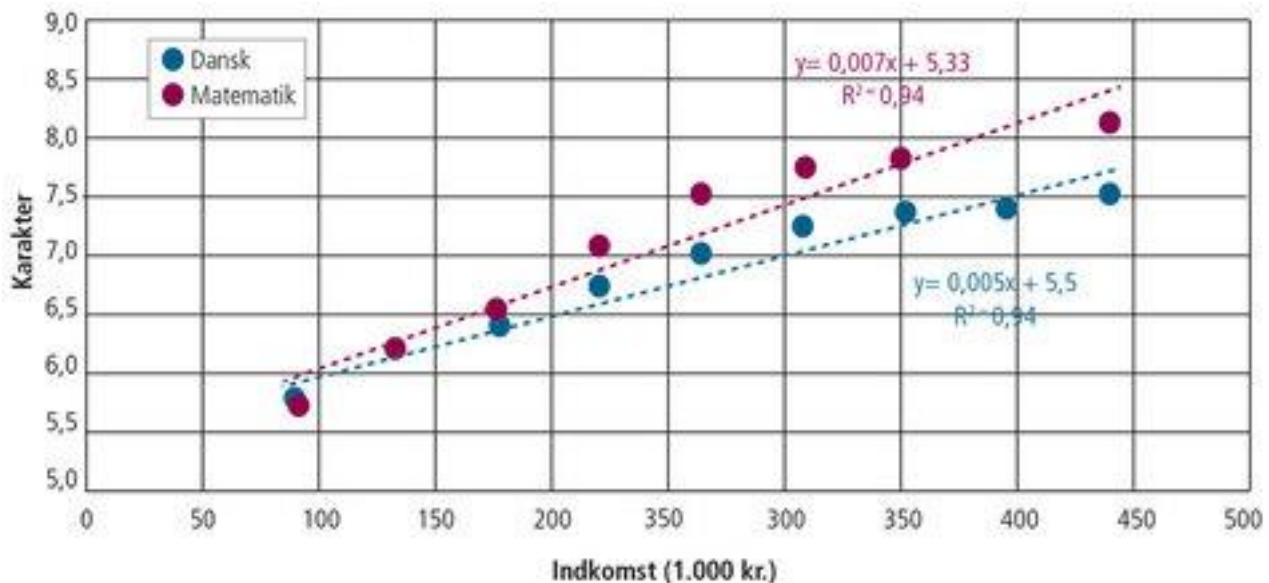
KAP 1: P 130, 145, 144, 143, 142, 141, 140, 139

To børn kan have vidt forskellige livsforløb, afhængigt af deres families ressourcer. Foto: Getty Images / SolStock.

I 2016 kører et program over skærmene på DR1. Det omhandler den stigende ulighed i Danmark. Hjemme i sofaen bag ved tv-skærmene kan danskerne se to barnevogne på scenen. I dem ligger de to små drenge, Waldemar og Oliver. Waldemar er født i en familie, hvor mor bor alene, ikke har nogen uddannelse og er på kontanthjælp. Oliver er født i en familie, hvor mor og far bor sammen, og begge har høje uddannelser og gode stillinger. Statistikkerne fortæller, at Oliver formentlig vil ligge flere karakterer over Waldemar i dansk og matematik. Olivers chance for at få en akademisk uddannelse er fire gange så stor som Waldemars, og Waldemar har fem gange så stor risiko som Oliver for at bryde straffeloven. Waldemar vil sandsynligvis dø en del år før Oliver. Programmet vakte opsigt, fordi det illustrerede et af ulighedens ansigter, nemlig hvor meget uligheden i ressourcer kan betyde for ens livschancer. Et andet af ulighedens ansigter viste sig i 2018, hvor flere danske aviser kunne fortælle, at et nyt ulighedsfænomen var begyndt at sprede sig i den vestlige verden, nemlig den såkaldte generationsulighed. De såkaldte millenials, altså unge mennesker mellem 18 og 35 år, som i USA og Storbritannien synes at klare sig langt dårligere end de ældre generationer i deres lande. Sammenlignet med deres forældre, født i efterkrigstiden, har de unge i USA for eksempel optaget 300 procent mere studiegæld, kun halvt så mange af dem ejer deres eget hus sammenlignet med unge i 1975, og én ud af fem af de unge amerikanere lever i fattigdom. I Storbritannien er billedet det samme. Her bruger de unge en større og større del af deres indkomst på husleje, og ifølge en rapport fra 2014 kunne hver tredje ung i Storbritannien på daværende tidspunkt betegnes som fattig. Tal viser desuden, at unge briters indkomst for første gang i mange årtier ikke er højere end tidligere ungdomsgenerationers. Også de danske unge ser i et vist omfang ud til at følge det samme mønster som de unge i USA eller Storbritannien.

I dette kapitel vil vi introducere til begrebet **ulighed** og **social ulighed**, og vi vil illustrere, hvordan uligheden kan opgøres på forskellige måder. Ofte måles politiske initiativer på, om de øger eller mindsker uligheden i Danmark. For eksempel foreslog FH's formand (Fagbevægelsens Hovedorganisation) Lizette Risgaard ved årsskiftet 2019, at der i Danmark skulle indføres et "ulighedsstop" med henvisning til, at uligheden nu i en lang årrække var steget i Danmark. Helt konkret foreslog hun, at hvis et lovforslag øger uligheden, skal det opvejes af andre, som sænker uligheden.

Figur 1.1: Sammenhæng mellem forældrenes indkomst efter skat og gennemsnitskarakterer for børn i dansk og matematik. 2013.

Kilde: Udarbejdet på grundlag af SFI's rapport "Børn i lavindkomstfamilier" (2015) og Danmarks Statistik.

ØVELSESGAVE 1: ARBEJDSOPGAVE

Hvad kan der udledes af ovenstående regression om sammenhængen mellem indkomst og karakter? Du skal fortolke hældningskoefficient, R^2 -værdien samt kommentere outliers.

1.1: Ulighed og social ulighed

Ovenstående eksempler med Waldemar og Oliver samt fænomenet med millenials illustrerer nogle vigtige pointer ved ulighed og det, vi kalder social ulighed. Forskellen på disse to begreber er, at mens *ulighed* refererer til en forskel i fordelingen af ressourcer, for eksempel i økonomiske eller i uddannelsesmæssige ressourcer, så refererer begrebet **social ulighed** til, hvad konsekvensen af denne ulige fordeling er. Når Waldemar vokser op i en familie med meget få ressourcer, er det ulighed, og når konsekvensen af dette er, at Waldemar statistisk set vil få lavere karakterer og dø før tiden, er det social ulighed. Social ulighed kan derfor defineres som "*systematiske forskelle i levestandard eller livschancer mellem forskellige sociale klasser eller grupper*" netop med henvisning til, at nogle grupper eller sociale klasser i samfundet *systematisk* har dårligere livschancer.

TEKSTBOKS 1.1: CENTRALE BEGREBER I BOGEN

Begrebet ulighed anvendes i denne bog som ulighed i ressourcer, dvs. forskel i fordelingen af økonomiske og sociokulturelle ressourcer i befolkningen. Ulighed i ressourcer kan således siges at være den *uafhængige variabel*, som forklarer den sociale ulighed.

Begrebet social ulighed anvendes i denne bog om de systematiske forskelle i levestandard og livschancer i forskellige sociale klasser eller andre grupper. Den sociale ulighed kan således siges at være den *afhængige variabel*, da den afhænger af mængden af ressourcer, som eksempelvis de sociale klasser er i besiddelse af eller har mulighed for at erhverve sig.

Livschancer defineres som de samlede muligheder for og begrænsninger i livsudfoldelse, som den enkelte kan forvente som følge af dennes position i samfundsstrukturen. Levestandard defineres som befolkningens levevis på en række forskellige områder.

1.2: Lighedsbegreber

Om ulighed er godt eller skidt, og hvad der ligger til grund for uligheden og den sociale ulighed, har i mange år været et ideologisk stridspunkt i Danmark og i mange andre lande. Liberal Alliances tidligere formand Anders Samuelsen udtalte i 2015 at "ulighed er et sundhedstegn", mens de fleste partier på venstrefløjnen er dybt uenige i dette synspunkt. Mette Frederiksen har udtalt, at uligheden underminerer vores sammenhængskraft, og at regeringen vil tage en række initiativer for at mindske uligheden i Danmark.

Graver vi et spadestik dybere ned i denne uenighed, er det muligt at nuancere debatten ved at kigge på nogle centrale lighedsbegreber. Det er nemlig ikke alle ulighedsbegreber, som de to fløje i dansk politik er uenige om. **Kigger vi indledningsvist på begrebet *formel lighed*, så synes der at herske en vis konsensus om, at formel lighed er godt.** Dette betyder kort fortalt, at alle formelt har lige rettigheder, dvs. at ingen personer alene på grund af deres køn, race, seksualitet, alder osv. skal nægtes adgang til centrale samfundsmæssige goder, for eksempel at kunne tage en uddannelse, komme på arbejdsmarkedet, få en bolig eller deltage i politik. Der må ikke være formelle regler, som begrænser, hvad vi mennesker kan deltage i, for eksempel at tilhængere af bestemte religioner ikke må tage en uddannelse, eller at fattige ikke må stemme til valg. Begge fløje synes enige om, at der skal være formel lighed i et samfund.

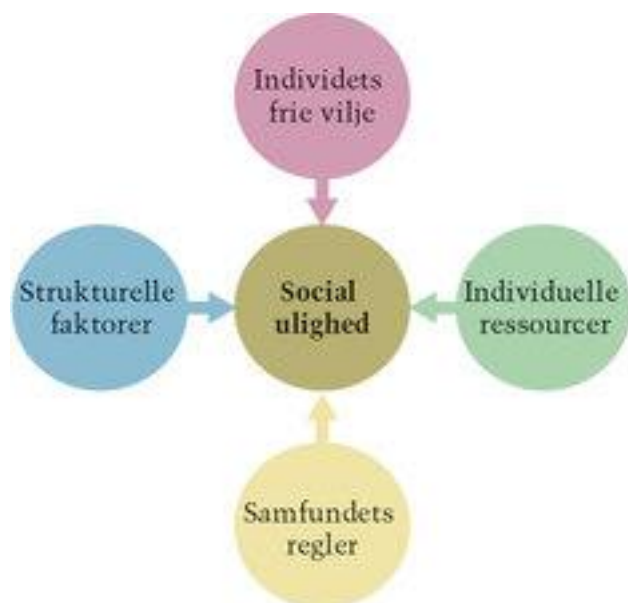
Det næste centrale lighedsbegreb kalder vi *chancelighed*. Nu går vi skridtet videre, og den politiske uenighed begynder allerede at stige en smule. Med chancelighed vil man gerne skabe lige muligheder og livschancer uafhængigt af den klasseposition eller gruppe, som vi mennesker fødes ind i. Vi ønsker altså her at udjævne folks forudsætninger for at opnå bestemte levekår og livschancer, for eksempel ved at udjævne social og økonomisk arv. I Waldemars eksempel vil vi fjerne de sociale og økonomiske lænker, som han har omkring benene, og som forhindrer ham i at opnå de samme livschancer som Oliver. Set i lyset af dette lighedsbegreb vil Waldemar være berettiget til hjælp, og graden af omfordeling af samfundets ressourcer vil derfor stige. Men her vil liberalisten typisk betone, at vores livsmuligheder langt hen ad vejen er et produkt af det enkelte individs frie valg, og hvordan vi vælger at indrette vores liv. For eksempel udtalte Liberal Alliances Joachim B. Olsen i 2017: *"Det mest udslagsgivende i forhold til økonomisk ulighed er folks egne valg, for eksempel hvor meget de arbejder, og hvordan de bruger deres penge."* Over for dette synspunkt vil socialisten hævde, at det, som objektivt set begrænser et menneskes udfoldelsesmuligheder, i al sin enkelthed er drønuretfærdigt.

Det bringer os til det tredje centrale lighedsbegreb, nemlig *resultatlighed*. Dette handler om, at alle personer inden for en social klasse i sammenligning med andre klasser skal nå de samme resultater. Her går vi altså skridtet videre, end hvad chanceligheden handlede om. Nu rettes vores fokus mod, at resultatet skal være det samme for forskellige sociale klasser på en række områder. Hermed er det ikke nok, at der i princippet er skabt lige muligheder, dvs. at de økonomiske og sociale lænker er fjernet. Kæmper man for resultatlighed, så kæmper man for, at der for eksempel skal være lige mange kvinder og mænd i bestyrelser, på uddannelserne eller på barsel. Vi vil også lave foranstaltninger for eksempel via lovgivning, som sikrer, at lige mange mænd fra overklassen og underklassen modtager den samme behandling i sundhedssystemet. Forskellen til chanceligheden er, at vi ikke kun fokuserer på at udjævne forudsætningerne for at opnå det gode liv, som jo var det centrale, hvis vi arbejdede for chancelighed. Med resultatlighed sætter vi ekstra kraft på ligheden ved at fokusere på, at alle grupper nu også i realiteten opnår de samme resultater. I nogle tilfælde kan det betyde, at det kan være nødvendigt at åbne for lovgivning, der tillader særbehandling af individer, som for eksempel oplever at være dårligere stillet i samfundet på grund af deres køn. Det kan også være, at nogle grupper i højere grad skal optages på de videregående uddannelser. Dette lighedsbegreb er meget kontroversielt. Liberalisten vil her være tilbøjelig til at mene, at vi fjerner centrale dele af individets eget valg (den personlige frihed) og hermed ansvar for at skabe sig et godt liv. Tilhængerne af resultatlighed vil derimod hævde, at det i et kapitalistisk og ulige samfund er nødvendigt at tage kraftigere midler i brug, hvis vi ønsker at opnå en reel ligestilling for eksempel mellem kønnene eller de sociale klasser.

1.3: Årsager til social ulighed

De tre ovenstående lighedsbegreber er tæt knyttet til, hvordan vi anskuer årsagerne til social ulighed. Skal årsagerne findes i individets egen fri vilje, de ressourcer (individuelle ressourcer), vi hver især har og vokser op med, i samfundets regler, eller skal årsagerne findes i de mere overordnede strukturelle rammer i vores samfund?

Hvis vi kort kigger på disse årsager til social ulighed, kan vi starte med at skelne mellem individets frie vilje over for de ressourcer, vi er vokset op med. Som nævnt har liberalister igennem tiden argumenteret med, at individet er stærkt, at vi er vores egen lykkes smed, og at vi kan kæmpe os ud af vores situation, hvis vi virkelig vil.

Figur 1.2: Årsager til ulighed

Professor i sociologi Martin D. Munk fra Aalborg Universitet har betegnet disse individuelle egenskaber som individets *"klassiske spejderegenskaber"*, med henvisning til at individet er handlekraftigt og initiativrigt, og at vi mennesker selv kan handle aktivt i forskellige situationer. Vi vil altså kunne bryde vores sociale arv, og hvis der findes ulighed, skyldes det i vid udstrækning, at vi som individer ikke kæmper hårdt nok. Tilhængere af dette aktørorienterede synspunkt vil være tilbøjelige til at vægte den formelle lighed højt. På den anden side har vi tilhængerne af den socialistiske ideologi, som vil argumentere med, at nogle mennesker i vores samfund er bundet af deres opvækst. Forskere har kaldt disse sociale lænker for "objektive bindinger" med henvisning til, at der er "objektive forhold" uden for det enkelte individ, som begrænser vores udfoldelsesmuligheder. Tilhængerne af den socialistiske ideologi vil på denne baggrund kalde på en form for omfordeling af ressourcer, så lavere sociale klasser kan få de samme livschancer som alle andre og vægte princippet om chancelighed højt.

Retter vi fokus mod det tredje element, som kan skabe ulighed, nemlig samfundets normer og regler, kan vi nævne folkeskolen som et eksempel. Her har vi igennem årene indrettet skolen ud fra et bestemt regelsæt. Folkeskolen har traditionelt været et sted, hvor eleverne sidder meget ned på stolene og lærer fag. Man skal helst kunne sidde stille, og man skal helst kunne indoptage boglig viden. Men hvad nu hvis disse regler for skolegang favoriserer bestemte grupper og fra start af sætter andre grupper bagud, fordi disse børn har svært ved at leve op til disse regler? Forskere har i denne sammenhæng påpeget, at piger har lettere ved at sidde stille i skolen og lære på den traditionelle pædagogiske måde med en lærer og en tavle. Andre har påpeget, at særligt unge fra lavere sociale klasser på ungdomsuddannelserne oplever en træthed ved den traditionelle undervisningsform, som gør, at mange unge falder fra. Nogle unge har behov for, at det at gå i skole gribes an på en ny pædagogisk måde, så de oplever mening og glæde ved at lære noget. Dette rejser spørgsmålet om, hvordan vi indretter uddannelserne i Danmark og laver nogle regler, som bedre kan matche de forskellige gruppers forudsætninger. Det er blandt andet disse tanker, som ligger til grund for folkeskolereformen i 2013, som har haft til formål at omforme folkeskolen til at være et sted, som har mere daglig fysisk aktivitet og større variation i undervisningsformer, ligesom der skal være et øget fokus på andre indlæringsmetoder end den traditionelle

undervisning. I dansktimerne skal der nu være tid til at fotografere byen eller i naturfag til at tage på fisketur. Lighed har således været en bærende idé bag reformen.

Endelig kan vi kort nævne det fjerde element, nemlig de "strukturelle faktorer". Nu hæver vi os op over de enkelte individer, men også op over de konkrete regler, som omkranser vores færden. Strukturelle faktorer henviser til, at der ofte vil være en struktur, dvs. nogle overordnede rammer, som omgiver os, når vi lever vores liv. Dette kan være det velfærdssystem, vi lever i, eller den kapitalistiske økonomi, vi er en del af. Det er eksempelvis velkendt, at der traditionelt har været stor forskel på uligheden i de skandinaviske lande, som har en universel velfærdsmodel med stor omfordeling af ressourcer, sammenlignet med mere residuale velfærdsstater som eksempelvis USA eller Storbritannien, som har en markant højere ulighed. Af andre strukturelle faktorer kan vi også henvise til mere sociologiske faktorer, for eksempel den stigende hastighed, som præger os i det senmoderne samfund. Den tyske sociolog Hartmut Rosa peger i sine beskrivelser af det senmoderne samfund på forskellige accelerationstendenser, som øger hastigheden i vores samfund, og som gør det vanskeligt for især ressourcetsvage grupper at følge med. De tre tendenser, han nævner, er "acceleration af livets tempo", "acceleration af social forandring" samt den "teknologiske acceleration". Alle tre former betyder, at tingene hele tiden skal gå hurtigere og hurtigere i vores samfund. Vi tager power naps, forlanger et quickfix ved besøg hos lægen, vi swiper på Tinder eller går på speed-dating for at finde den eneste ene. Samtidig kan vi se, at moderetninger skifter hurtigere og hurtigere, men også at de informationsmængder, vi modtager, øges og kommer i et konstant hurtigere tempo. Pointen er her, at nogle grupper, typisk de ressourcestærke, vil boltre sig i denne verden, mens andre vil have svært ved at følge med. Endelig kan vi som et sidste eksempel på de strukturelle årsager nævne den efterhånden berømte franske økonom Thomas Piketty, som i sine analyser peger på, at de globale kapitalistiske strukturer (måden, den globale økonomi er sat sammen på) er med til at skabe en enorm forskel i formuefordelingerne mellem rig og fattig, og at det rent faktisk kun gavner en lille økonomisk elite. Pikettys analyser har inspireret til en global debat om uligheden, og netop dette tema blev centralt, da verdens magtelite mødtes på det årlige World Economic Forum i den schweiziske alpeby Davos i foråret 2019. Her blev magteliten præsenteret for tal, som viste, at der som følge af den globale markedsøkonomi kom en ny milliardær til hver anden dag, hvilket betyder, at der i 2019 er næsten dobbelt så mange milliardærer i verden, som da finanskrisen i 2008 ramte den globale økonomi.

1.4: Den gamle og den nye ulighed

En sidste distinktion, som er vigtig at få med, inden vi i de kommende kapitler folder ulighedsspørgsmålet ud, er distinktionen mellem det, som vi kalder den "gamle ulighed" og "den nye ulighed". Den "gamle ulighed" beskæftiger sig med fordelingen af økonomiske ressourcer, for eksempel indkomst og formue, mens den "nye ulighed", beskæftiger sig med fordelingen af andre typer ressourcer i samfundet, for eksempel uddannelse, sundhed osv. Fælles for både den gamle og den nye ulighed er, at fordelingen af disse ressourcer ofte vil have stor betydning for den sociale ulighed i samfundet, dvs. de systematiske forskelle i levestandard og livschancer, vi ser på tværs af de sociale klasser. Hvis vi starter med at kigge på fordelingen af de økonomiske ressourcer (den gamle ulighed), kan vi måle denne på forskellige måder. Det mest anvendte økonomiske uligheds mål internationalt og i Danmark er gini-koefficienten.

Figur 1.3: Lorenz-diagrammet

Gini-koefficienten blev opfundet af den italienske statistiker Corrado Gini (1884-1965) og sammenligner den faktiske indkomstfordeling i et samfund med den hypotetiske situation, at indkomsterne er fordelt helt lige i befolkningen. Dette er vist i figuren ovenfor. Kigger vi på figur 1.3, illustrerer denne, hvordan vi finder frem til gini-koefficienten. Den skarpt optrukne sorte linje kalder vi diagonal-linjen. Denne illustrerer, hvordan fordelingen af indkomster ville se ud, hvis indkomsterne var helt lige fordelt i befolkningen.

Hvis vi forestiller os et samfund, hvor indkomsten samlet var 1.000 kroner om måneden, og der var 10 personer i landet, ville hver person tjene 100 kroner om måneden. Dette ville betyde, at gik vi 10 procent ud ad x-aksen, skulle vi tilsvarende gå 10 procent op ad y-aksen for at finde denne gruppes andel af indkomsten. Den røde kurve (Lorenz-kurven) illustrerer modsat den faktiske indkomst i landet, som er et mål for, hvor meget personerne i samfundet rent faktisk tjener. Hvis vi her rangerer folk efter indkomst og antager, at personen med den laveste indkomst tjener 3 kroner om måneden, vil vi gå 10 procent ud ad x-aksen (fordi han/hun repræsenterer en tiendedel af befolkningen) og tilsvarende gå 3 kroner op ad y-aksen og markere dette punkt. Den, som tjener næstmindst, tjener for eksempel 4 kroner, hvorefter vi går yderligere 10 procent ud ad x-aksen (den næste person udgør ligeledes 10 procent af befolkningen), og nu markerer vi 7 kroner på y-aksen, fordi vi lægger disse to personers indtægter sammen. Nu opstår det faktum, at de laveste 20 procent af befolkningen i vores samfund (2 ud af 10) tjener 7 procent af den samlede indkomst i landet. Denne fremgangsmåde følges nu for den resterende befolkning, og Lorenz-kurven opstår. Gini-koefficienten findes nu som forholdet mellem arealet mellem Lorenz-kurven og diagonal-linjen (markeret med et "A") og hele arealet under diagonal-linjen (Areal "A" + "B"). Med andre ord kigger vi på, hvor langt Lorenz-kurven er presset i retning af nederste højre hjørne dvs. "hvor tyk cigaren er", hvilket indikerer niveauet af økonomisk ulighed.

Formlen for måling af Gini-koefficienten =

Resultatet af denne beregning er, at jo større ulighed der findes i en befolknings indkomster, desto større bue vil der være på Lorenz-kurven, og desto mere presses den ud mod højre nederste hjørne. Sidder én person på hele indtægten i landet, vil Lorenz-kurven være en lodret streg fra 100 %-mærket og op til diagonal-linjen, og gini-koefficienten vil blive 1, da areal A vil blive det samme som areal A+B. Modsat vil gini-koefficienten blive 0, hvis alle tjente det samme, da areal A ville blive 0 ^{NOTE}. Gini-koefficienten kan optræde som decimaltal (for eksempel

0,26) eller som %-tal (for eksempel 26). Ifølge Danmarks statistik lå gini-koefficienten i Danmark i 2017 på 29,3. I et land som Sydafrika er den omkring 60.

Hvad skal vi være opmærksomme på, når vi præsenteres for gini-koefficienten?	
– Er indkomsten opgjort som nettoindkomst (efter skat) eller bruttoindkomst (før skat)? – Er indtægterne opgjort på familieniveau eller individniveau? – Normalt vil gini-koefficienten ikke tage højde for: - formuefordelingen i landet - den omfordeling, som sker via serviceydelser - den omfordeling, som sker via de indirekte skatter, for eksempel moms og afgifter.	
Fordele og ulemper ved gini-koefficienten som ulighedsmål	
Fordele	Ulemper
Simpelt mål for økonomisk ulighed	Kigger kun på økonomisk ulighed, dvs. medtager ikke fordelingen af andre ressourcer som kulturelle eller sociale ressourcer
Sammenfatter den økonomiske ulighed i et tal	Siger ikke noget om indkomstniveauet i samfundet. For eksempel kan et rigt og fattigt land have samme indkomstfordeling. Derfor bør gini-koefficienten kombineres med andre økonomiske niveaumål såsom BNP pr. indbygger
Gini-koefficienten er alment accepteret som ulighedsmål i de fleste lande og organisationer	Samme gini-koefficient kan fremkomme ved forskellige indkomstfordelinger
Kan sammenlignes på tværs af lande og regioner	Medtager ikke indtægter, som går uden om det normale indtægtssystem, for eksempel betaling i naturalier
Kan bruges til at se på udviklingen af indkomsternes fordeling over tid	Siger ikke noget om uligheden i livsindkomster, for eksempel at studerende senere i livet har udsigt til en større indkomst

Figur 1.4: Gini-koefficienten som ulighedsmål

1.5: Andre økonomiske ulighedsmål

Der findes en lang række andre økonomiske ulighedsmål (se tabel 1.1). Et af dem, som vi jævnligt støder på i medierne, er den maksimale udjævningsprocent, som angiver, hvor stor en del af den samlede indkomst som skal flyttes fra personer med indkomst over gennemsnittet til personer med en indkomst under gennemsnittet. I Danmark steg denne andel fra 18,58 procent i år 2008 til 20,1 procent i 2017. 80/20-ulighedsmålet er en anden indikator og viser forholdet mellem den indkomstandel, som henholdsvis de rigeste 20 procent og de 20 procent fattigste har. Også denne metode viser en stigning fra 4,3 i år 2009 til 4,54 i 2017. Med andre ord sad de rigeste 20 procent i Danmark i 2017 på 4,54 gange så meget af den samlede indkomst i landet som de 20 procent fattigste. I [kapitel 2](#) og [kapitel 3](#) vender vi tilbage til, hvordan uligheden og fattigdommen mere detaljeret har udviklet sig i Danmark.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Gini-koefficient	27,9	26,7	27,5	27,7	27,4	27,9	28,3	28,8	29,0	29,3
Maksimal udjævningsprocent	18,6	18,0	18,7	18,8	18,7	19,1	19,4	19,7	19,9	20,1
80/20-ulighedsmålet	4,6	4,3	4,3	4,3	4,1	4,2	4,4	4,4	4,5	4,5

Note: Maksimal udjævnin måles som den største lodrette afstand mellem diagonalen og Lorenz-kurven. Kilde: Statistikbanken.

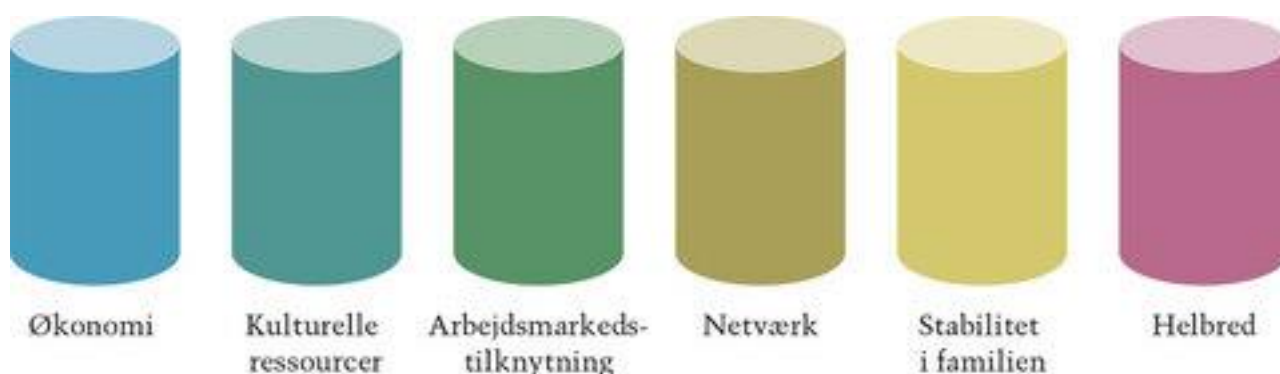
Tabel 1.1: Udviklingen i de tre ulighedsmål. 2008-2017

ØVELSESOPGAVE 4: OPSTIL ET DIAGRAM, SOM VISER UDVIKLINGEN I ULIGHED I DANMARK DEL

Opstil et diagram, som viser udviklingen i ulighed i Danmark baseret på de tre ulighedsmål. Opstil herefter i grupper to hypoteser, som kan forklare udviklingen, og skriv dem på tavlen. Klassen skriver de forskellige forklarende hypoteser ned (eller har dem samlet i Google Docs). Når I kommer til [kapitel 4](#), som handler om den empiriske udvikling, kan I tjekke, om I er på rette spor.

1.6: Den nye ulighed

I 2007 brød forfatteren Lars Olsen igennem med sin bog "Den nye ulighed". Lars Olsen beskriver i denne bog, at det vil være en fejl kun at reducere ulighed til økonomiske aspekter (som angivet ovenfor). Når vi kigger på ulighed, bør vi også medtage sociale og kulturelle aspekter, som har fået en stigende betydning i det samfund, vi lever i. Dette kunne være de grupper, som ikke har en uddannelse, eller de mest sårbare grupper på arbejdsmarkedet. Pointen er, at disse "nye" ulighedsfaktorer – sammen med de økonomiske ressourcer – vil være afgørende for at kunne forudsige og beskrive den sociale ulighed, dvs. folks levestandard, for eksempel hvor godt vi klarer os i skolen, hvor godt vi trives, eller hvor længe vi lever. Lars Olsen beskriver, at 15-20 procent af de unge i Danmark i dag vokser op med dårligere livschancer end det store flertal, hvilket får ham til at betegne vores samfund som et fem-sjattedels-samfund. I bogen tidsfæster Lars Olsen fremkomsten af de "nye" ulighedsfaktorer efter 1960. Før 1960 var det primære ulighedsfokus på økonomiske forhold. Mange familier boede før 1960 under kummerlige boligforhold. I 1960 havde hver fjerde lejlighed i Danmark ikke eget bad og toilet, og når de fattige børn kom på sommerkolonier, handlede det om at give dem den næring, de ikke fik i hverdagen, og det lys, som ikke kunne trænge ned i de mørke baggårde. I København fik eleverne hver dag en kvart liter sødmælk gratis af Københavns Kommune, for at sikre at børnene fik de nødvendige kalorier ^{NOTE}.

Figur 1.5: Centrale ressourcebeholdere

Men efter 1960 mister økonomiske aspekter, ifølge Lars Olsen, betydning. Velfærdsstaten udbygges og begynder målrettet at udjævne de økonomiske forskelle i den danske befolkning. Overførsler som dagpenge, kontanthjælp, børnepenge samt friplads i daginstitutioner mindsker betydningen af den økonomiske ulighed, da folk, som rammes af arbejdsløshed, alligevel kan opretholde en nogenlunde levestandard. Det brede lag af lønmodtagere bor i dag ikke i små overbefolkede lejligheder, sådan som det stadig var almindeligt i starten af 1960'erne, men har carport, udestue og trygge rammer om børnenes opvækst. Men i dag rammes vi ofte af "nye" ulighedsfaktorer, som mange har svært ved at håndtere. Lars Olsen fokuserer i sin bog meget på uligheden i unges uddannelseschancer, men nævner også, at omkring en sjettedel af de unge vokser op med markant ringere livschancer end det store flertal, hvilket skyldes en række andre belastninger, som gør, at de fleste unge fra denne gruppe aldrig får en kompetencegivende uddannelse og en stabil tilknytning til arbejdsmarkedet. Det er netop denne "nye" ulighed, som velfærdssamfundet har haft svært ved at bryde. Af belastende livsomstændigheder nævner Lars Olsen for eksempel "manglende uddannelse", "lav tilknytning til arbejdsmarkedet", "manglende stabilitet i familien", "et lille netværk" eller "dårligt helbred", som nogle nøgleressourcer, som kan få afgørende betydning for vores levestandard. Vokser vi med andre ord op med forholdsvis få ressourcer på disse områder, kan det svække vores levestandard. Dette har vi illustreret i de såkaldte ressourcebeholdere ovenfor i figur 1.5.

Det kan i høj grad diskuteres, hvorvidt de risikofaktorer, som Lars Olsen nævner i sin bog, er "nye". Fordelingen af flere af disse faktorer blev allerede i 1960'erne behandlet af Socialforskningsinstituttet, og for blot at nævne et eksempel udkom i 1972 en SFI-rapport med navnet "En analyse af nogle aspekter af den "kulturelle" barriere mod uddannelsessøgning med baggrund af delingen i 7. klasse". Analysen satte netop fokus på nogle af de kulturelle barrierer for unges uddannelse, som Lars Olsen påpeger i sin bog. Ikke desto mindre skal Lars Olsen have kredit for med sin bog at skabe en fornyet interesse og debat om nogle af de ikke-økonomiske ulighedsfaktorer, som kan have stor betydning for vores levestandard. Faktorerne kan anskues som nogle ressourcebeholdere, som kan være mere eller mindre fyldt op.

Er ressourcebeholderne meget lidt fyldt op, stiger risikoen for, at vi får nogle mere belastende levestandard, men er ressourcebeholderne meget fyldt op, stiger sandsynligheden for, at vi vil få nogle af de mere eftertragtede levestandard.

Ressourcebeholderne skal dog ikke anskues som deterministiske, dvs. at vi med sikkerhed får dårlige levekår, hvis de er meget lidt fyldt op, men de skal heller ikke anskues som fuldstændig adskilte. Ofte vil der være et komplekst samspil mellem ressourcebeholderne. For eksempel vil folk uden uddannelse ofte have en løs tilknytning til arbejdsmarkedet, eller folk med dårligt netværk vil have et dårligt helbred. Men der foreligger en risiko for, at hvis vi drænes for ressourcer i en af beholderne, kan vi også blive drænet i andre ressourcebeholdere. Professor i socialpsykologi på Roskilde Universitetscenter Lars Dencik har givet nogle eksempler på, hvordan dette dræn kan foregå i "udsatte" familier. Selv om Lars Dencik ikke kun fokuserer på ulighed, men også på social arv, dvs. overførslen af bestemte levekår fra forældre til børn, så er hans betragtninger alligevel illustrative for, hvordan ressourcebeholderne kan spille sammen, og hvordan et dræn i én beholder kan føre til et dræn i andre ressourcebeholdere (se teksts boks 1.2).

ØVELSESOPGAVE 5: UNDERSØG DE UDDANNELSESMÆSSIGE FORSKELLE MELLEM ÆLDRE OG YNGRE I DANMARK

Undersøg de uddannelsesmæssige forskelle mellem yngre og ældre i perioden 2006-2018. Undersøgelsen skal understøttes af beregninger, og du skal opstille et diagram. Diskutér med sidemanden, hvilken betydning mønstrene i tabel 1.2 kan have for de ældres og yngres levekår.

		2006	2018
25-29 år	I alt	323.538	376.098
	Grundskole	64.757	62.458
	Ungdomsuddannelse	164.448	143.500
	Videregående uddannelse	94.333	170.140
60-69 år	I alt	575.968	654.916
	Grundskole	234.427	172.220
	Ungdomsuddannelse	228.030	285.684
	Videregående uddannelse	113.511	197.012

Kilde: Danmarks Statistik.

Tabel 1.2: Højest fuldførte uddannelse i forskellige aldersgrupper. 2006-2018. Absolutte tal

TEKSTBOKS 1.2: SAMSPIL MELLEM RESSOURCEBEHOLDERNE

Forfatteren Lars Dencik, som er professor i socialpsykologi ved RUC, opdeler familien i tre arenaer, som i varierende grad kan blive påvirket, hvis vi vokser op med en svag hjemmebakgrund eller i det, som han kalder en "udsat familie". En central pointe hos Lars Dencik er, at bliver vi ramt på én ressourcebeholder, for eksempel længevarende arbejdsløshed, er der en risiko for, at det sætter skred i andre arenaer i familien. Der opstår en slags *spill-over-effekt* ind i de andre arenaer.

De tre familiearenaer er:

- **Den offentlige arena:** arbejde, sociale netværk, offentlige institutioner og forholdet til slægten
- **Den private arena:** det sociale samspil og gensidige følelser mellem familiernes medlemmer og normer og konventioner i familien
- **Den personlige arena:** den enkeltes personlige ressourcer, forudsætninger, sårbarheder osv.

Familiebelastninger vil ifølge Lars Dencik meget ofte tage udgangspunkt i en af arenaerne. Hvis et barn vokser op med en mor, som er langtidsarbejdsløs, dvs. er "marginaliseret på arbejdsmarkedet", er familien ramt af en belastning i den *offentlige arena*. Men med langtidsarbejdsløshed påvirkes moren også på den *personlige arena*, da hendes selvtillid og selvopfattelse daler, hun mærker måske visse helbredsproblemer, hvilket igen kan belaste hendes forhold til de andre familiemedlemmer i den *private arena*. I dette konkrete eksempel foreligger risikoen altså for, at langtidsarbejdsløsheden sætter skred i både den *personlige arena* og i den *private arena*, hvilket kan brede sig til børnene og deres personlige udvikling.

Et andet eksempel kan være to børn, hvis forældre efter længere tids konflikt går fra hinanden. Her rystes "stabiliteten i familien" dvs. den *private arena* og forældreaksen bryder sammen. Den efterfølgende ændring af, hvor børnene skal bo, kan føre til opsplitning af relationer med konsekvenser for børnenes tilknytning og oplevelse af loyalitet. Børnene kommer til at bo to steder, og de påvirkes i deres *personlige arena*. Den *offentlige arena* er også påvirket af skilsmissen både fysisk og materielt, da en eneforsørgerfamilie ofte er socialt og økonomisk dårligere stillet end en dobbeltforsørgerfamilie.

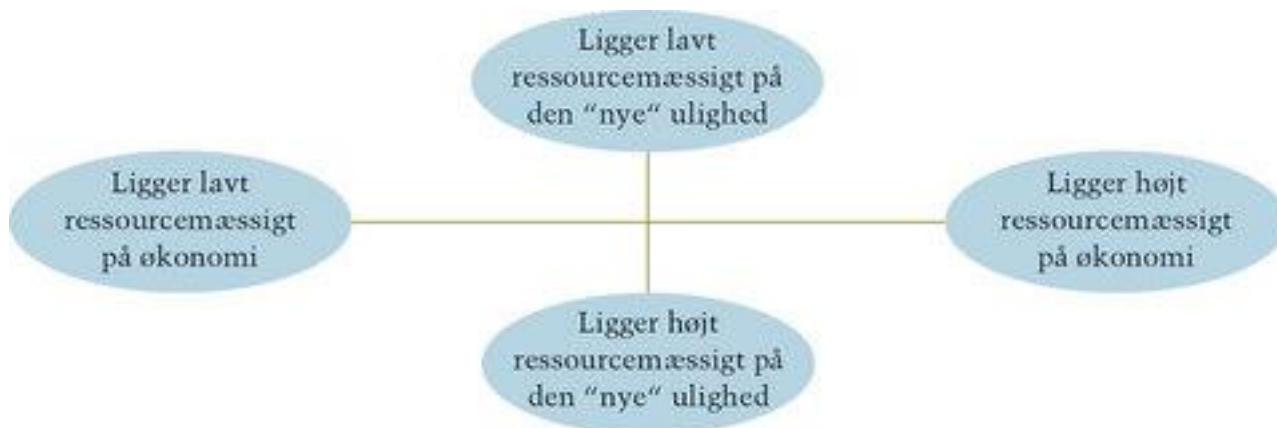
Et tredje og sidste eksempel, som udspringer af helbredsmaessige faktorer, kan være en familie, hvor barnets far lider af depression, som han får medicin for, men i øvrigt også lider af inaktivitet og manglende livsmod. Her starter belastningen i den *personlige arena*, men risikerer igen at "spille over" på samspillet mellem barnet og hans far samt på forholdet til moren, som også er dybt påvirket af hans sindsstemninger. Her ser vi altså farens sygdom være den faktor, som spiller ind på den *private arena* og påvirker relationerne i familien for igen at øge risikoen for, at børnenes personlige udvikling og ressourcer påvirkes. Flere undersøgelser peger på, at fysiske og psykiske lidelser hører til de faktorer, som risikerer at skabe ulige levekår.

Det skal understreges, at det langt fra altid er sådan, at en belastning på én arena spreder sig til andre arenaer. Nogle mennesker formår at mobilisere de ressourcer, som skal til for at stoppe skredet til de andre arenaer, for eksempel kan en person i en "udsat familie" netop have det stærke netværk, som løfter personen i den vanskelige situation. Tilsvarende kan vi anføre, at det at blive ramt af en af ovenstående belastninger ikke nødvendigvis er negativt. For eksempel kan en skilsmisse i nogle tilfælde være en befrielse for alle parter.

Kilde: Lars Dencik m.fl.: Familien og børn i en opbrudstid, Hans Reitzels Forlag, 2008, s. 278.

1.7: Afrunding

Hvis vi skal forsøge at samle op på dette kapitals pointer, kan vi nu opstille et koordinatsystem, som består af to ulighedssakser (se figur 1.6 nedenfor). Den første akse (x-aksen i koordinatsystemet) omhandler fordelingen af de økonomiske ressourcer i befolkningen, som vi behandlede indledningsvist, mens y-aksen i koordinatsystemet tager udgangspunkt i de "nye" ulighedsfaktorer og fokuserer på fordelingen af for eksempel uddannelse, arbejdsmarkedstilknudning eller helbredsmaessige faktorer i befolkningen. Hvis en person har få økonomiske ressourcer, vil vedkommende ligge til venstre på den vandrette akse, hvorimod de økonomisk ressourcestærke personer vil ligge til højre. Hvis en person har få ressourcer målt på de "nye" ulighedsfaktorer, vil personen ligge mod nord på den lodrette y-akse, mens personer med mange ressourcer vil ligge mod syd. Konsekvensen af denne fordeling af ressourcer vil være i fokus i kapitel 6, hvor vi prøver at indplacere de forskellige sociale klasser i det danske samfund målt på disse to ulighedsdimensioner og ser på, hvad konsekvenserne for deres levekår og livschancer er.

Figur 1.6: Den "gamle" og "nye" ulighed

NØGLEBEGREBER: KAPITEL 1 (ULIGHEDENS MANGE ANSIGTER)

- Ulighed
- Social ulighed
- Livschancer
- Levekår
- Formel lighed
- Chancelighed
- Resultatlighed
- Objektive bindinger
- Normer og regler
- Strukturelle faktorer
- Den maksimale udjævningsprocent